

Frågor och svar om granbarkborrar i skyddade områden i östra Götaland 2019

Sommaren 2018 var extremt torr och varm. Det skapade en situation med torkstressade granar, och omfattande granbarkborreangrepp. Som helhet är nu granbarkborrepopulationerna större än vad vi tidigare upplevt i Sverige.

För skogsbruket innebär detta en mycket allvarlig situation med risk för att stora ekonomiska värden tar skada. Prognosen för barkborreskador 2019 pekar på skador inom spannet 2,5 – 12,5 miljoner m³sk. Skogsstyrelsen inrättade därför under våren 2019 ytterligare ett bekämpningsområde i sydöstra Götaland, utöver det befintliga bekämpningsområdet i södra Norrland. Stora bekämpningsinsatser utförs nu under våren och sommaren.

De områden som har avsatts på grund av sina höga naturvärden, frivilligt eller formellt, har prioriterats för ett annat syfte än virkesproduktion. I formellt skyddade områden finns bestämmelser som styr vilka åtgärder som får göras och hur de administrativt hanteras beroende på skyddsform. Oftast är dessa områden frikopplade från kraven enligt 29 § skogsvårdslagen om bekämpning av insektshärjning. Oskyddade områden med höga naturvärden, ofta angivna som NO eller NS i skogsbruksplaner omfattas däremot av 29 § skogsvårdslagen. Men parallellt med skogsvårdslagen gäller reglerna i miljöbalken. Dessa står emot varandra och miljöbalkens krav måste tillämpas. Det innebär att lämpligheten av åtgärder behöver vägas mot hur de påverkar områdets naturvärden för det berörda området.

I denna text försöker Skogsstyrelsen och Naturvårdsverket tillsammans svara på några av de vanligaste frågorna om hur granbarkborreproblematiken kan hanteras i områden med höga naturvärden.

1. Är granbarkborrar i formellt skyddade områden ett problem för det omgivande brukade landskapet?

Störningar så som stormfällningar, kraftig torka eller förändringar i det omgivande landskapet, t ex ett angränsande hygge, kan skapa förutsättningar för större granbarkborreangrepp i ett skyddat område. Det kan lokalt innebära att granbarkborrar sprider sig från den formellt skyddade skogar (t.ex. naturreservat eller biotopskyddsområden) till omgivande och närliggande brukade skogar. För en enskild skogsägaren kan det innebära problem. På landskapsnivå är däremot problemet begränsat eftersom den formellt skyddade granskogen omfattar en mycket liten del av den äldre granskogen.

Skogsstyrelsen och länsstyrelserna arbetar med att begränsa skador av granbarkborrar även inom formellt skyddade områden. I första hand

genomförs åtgärder som bidrar till att uppnå syftet med skyddet. Dessa kan även bidra till att minska risken för angrepp på närliggande brukad skog. I andra hand kan åtgärder som syftar till att begränsa skador på omgivande skogar genomföras. Sådana åtgärder får dock inte skada syftet med skyddet och får inte heller påverka områdets naturvärden negativt. En följd av detta är att det inte alltid är lämpligt med samma bekämpningsmetoder i de skyddade områdena som i produktionsskogen.

2. Vem ansvarar för att hantera granbarkborrar i formellt skyddade områden?

Ansvaret beror på vilken formell skyddsform det är.

Naturreservat: Länsstyrelserna ansvarar för de flesta naturreservaten i de fall skogsbruket i reservatet är reglerat. Om skogsbruk inte reglerats är det markägaren som ansvarar för att brukandet följer exempelvis Skogsvårdslagen. Om kommunen inrättat naturreservatet är kommunen ansvarig.

Biotopskydd: Det är den myndighet, oftast Skogsstyrelsen eller en kommun, som beslutat om biotopskyddsområdet som ansvarar för tillsynen och förvaltningen av området.

Naturvårdsavtal: Den myndighet som tillsammans med berörd markägare har ingått naturvårdsavtalet ansvarar för att syftet nås i enlighet med vad som överenskommit i avtalet. Naturvårdsavtal kan tecknas av både länsstyrelserna, Skogsstyrelsen och kommunerna.

Nationalparker: Vanligtvis är Länsstyrelserna förvaltare av nationalparkerna och ansvarar för hanteringen av dessa.

3. Vilka lagar och regler gäller för hantering av granbarkborreangrepp i naturreservat och andra formellt skyddade områden?

Naturreservat och biotopskydd inrättas med stöd av Miljöbalken. Reglerna för vilka åtgärder man kan genomföra i formellt skyddade områden är olika beroende på vilka naturvärden det enskilda skyddade området syftar till att skydda. Skogsbruk behöver ofta förbjudas inom det skyddade området för att syftet ska kunna nås. Om skogsbruk förbjuds genom ett beslut enligt Miljöbalken upphör Skogsvårdslagens regler att gälla i det området. Därmed finns inte längre något krav på att färskt rått barrvirke ska tas ut.

Naturreservat: Varje naturreservat har ett områdesspecifikt syfte, med särskilda föreskrifter som beskriver vad som inte är tillåtet i området och en skötselplan som beskriver hur syftet ska uppnås. Det är utifrån de här reglerna som länsstyrelsen (eller i vissa fall kommunen) kan avgöra vilka åtgärder som är möjliga att genomföra i naturreservat och om det är möjligt att få dispens från de specifika föreskrifterna för just det reservatet.

Biotopskydd: Inom ett biotopskyddsområde får man inte bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd som kan skada naturmiljön. Skogsstyrelsen beslutar om de åtgärder som behövs för att vårda ett biotopskyddsområde, vilket inkluderar även bekämpningsåtgärder som

gynnar syftet med skyddet. Skogsstyrelsen kan även ge dispens från förbudet mot att skada naturmiljön. En sådan dispens ges efter prövning av det enskilda fallet och bara om det finns särskilda skäl. Behov av bekämpningsåtgärder utgör inte i sig en grund för dispens.

Naturvårdsavtal: Inom områden som omfattas av naturvårdsavtal avgör syftet med avtalet, samt det avtalet reglerar, vilka åtgärder som kan utföras. I de flesta naturvårdsavtal anges att avtalsparterna ska samråda med varandra innan eventuella åtgärder genomförs i området. Om avtalet anger att död ved ska gynnas eller bevaras i naturvårdsavtalet gäller inte Skogsvårdslagens regler om att ta ut färskt rått barrvirke. Miljöbalkens regler om samråd inför åtgärder som väsentligen kan ändra naturmiljön gäller, vilket innebär att bekämpningsåtgärder kan bara utföras om de inte strider mot kraven i denna bestämmelse enligt miljöbalken.

4. Gäller några särskilda regler för formellt skyddade områden om det ligger inom ett så kallat bekämpningsområde?

Nej, bekämpningsområdet innebär oftast inte några särskilda regler för de formellt skyddade områdena, detta då de oftast inte omfattas av Skogsvårdslagens regler. Det finns dock ett par undantag där bekämpningsområdet innebär skärpta regler gällande rått barrvirke.

Dessa är:

- Naturresevat där det saknas föreskrifter mot skogsbruk.
- Naturvårdsavtal där syfte och målsättning inte omfattar att bevara granars naturvärden och där det är tillåtet att avverka samt transportera ut träd eller död ved ur området.

Gemensamt är dock att parallellt med skogsvårdslagen gäller reglerna i miljöbalken. Dessa står emot varandra och miljöbalkens krav måste tillämpas, dvs bekämpningsåtgärder kan bara utföras om de inte strider mot kraven enligt miljöbalken. Enligt 12 kap. 6 § Miljöbalken föreligger en samrådsplikt med Skogsstyrelsen om skogsbruksåtgärder planeras genomföras som väsentligen kan komma att ändra naturmiljön.

5. Vad gör myndigheterna för att motverka granbarkborrar i formellt skyddade naturområden?

Myndigheterna gör vad som är möjligt inom ramen för de regler som gäller i varje enskilt område och vad som bedöms lämpligt utifrån nytta och tillgängliga resurser. Skogsstyrelsen och länsstyrelserna besöker framförallt de formellt skyddade områden där risken för angrepp är störst. I de områden där åtgärder bedöms genomförbara, och de inte riskerar syftet med det skyddade området och beaktat andra prioriterade insatser som myndigheterna ansvarar för, kommer myndigheterna sträva efter att genomföra åtgärder i prioriterade områden.

I många formellt skyddade områden, eller i delar av dessa, finns äldre grannaturskog. Här finns livsmiljöer för arter som inte kan överleva i produktionsskogen och som därför är hotade. Det handlar om arter som till exempel lever i gamla granar, som behöver naturskogens varierade

strukturer eller som lever i döda granar i olika nedbrytningsstadier. Granen är det svenska trädslag som flest andra arter är beroende av (se rapport från Artdatabanken 2019). Många gånger är det svårt att avgöra om en åtgärd för att begränsa barkborreangreppen i området kommer ge önskad effekt eller om åtgärder riskera förvärra situationen och att det därför är bättre att avstå åtgärden.

Exempel på åtgärder som kan bli aktuella är barkning, avverkning, utplacering av feromonfällor och fångstvirke. Dessa åtgärder kräver både arbetskraft och maskiner vilka även behövs till bekämpningsarbetet i produktionsskogen. Därför behövs en nära dialog med skogsbruket för att bedöma om det är möjligt att genomföra åtgärderna eller ej.

I flera naturreservat och naturvårdsavtal finns inslag av gran antingen som en följd av tidigare granproduktionsskogar eller att granen har spridit sig in i området under senare tid från omgivande mark. I denna typ av områden finns ofta planer på restaurering till mer naturliga skogar genom att granen avverkas helt eller minskas till förmån för andra trädslag. Det finns också formellt skyddade områden där avverkning och uttransport av gran är positivt, till exempel i lövskogsområden där naturvärdena inte är knutna till granskog. Här kommer myndigheterna, om det finns praktiska och ekonomiska möjligheter, att genomföra åtgärder genom att upparbeta eller barka granbarkborreangripna träd men också avverka bestånd med granproduktionsskog i förtid för att förhindra framtida angrepp. Tidpunkten för de olika åtgärderna behöver här, liksom i den brukade skogen, anpassas till granbarkborrens ekologi för att få önskad effekt.

6. Är det skillnad på hur man hanterar granbarkborreangrepp i formellt skyddade områden efter en storm respektive en varm och torr sommar?

Ja, det är en skillnad. Angrepp som är utlösta av stormfällningar är jämförelsevis lätta att förstå sig på och åtgärda. När det är torra och värme som är grundorsaken till angreppen är det graden av torkstress, granbarkborrepopulationens storlek och förekomsten av granar i (för barkborrarna) rätt dimensioner som avgör hur omfattande angreppen kan bli.

När granar är torkstressade kan avverkning av barkborreangripna träd i deras närhet orsaka ytterligare stress på grund av ökad solbelysning. Det innebär att avverkningar som kan trigga igång fler angrepp på närliggande träd behöver undvikas.

7. Varför är det så viktigt att bekämpa granbarkborrar i produktionsskogen när den inte bekämpas på samma sätt i formellt skyddade områden? Vad är skillnaden?

En viktig skillnad mellan produktionsskogar och skyddade områden är att de har olika syften. I produktionsskogen är det primära syftet att långsiktigt producera virke av god kvalitet. I de skyddade områdena är syftet istället att långsiktigt bevara och utveckla naturvärden och biologisk mångfald. Att syftena är olika innebär också att områdena behöver skötas

på olika sätt, och att de får olika funktioner i landskapet. Detta är också bakgrunden till varför det finns andra juridiska förutsättningar i skyddade områden än utanför.

Där syftet är att långsiktigt producera virke behöver åtgärderna anpassas för att virkesvärdet inte ska gå förlorat genom massförökning av granbarkborrar. Särskilt i en situation där stora delar av de här skogarna är torkstressade kan detta kräva intensiva bekämpningsinsatser.

I de skyddade områdena, och även i de frivilliga avsättningarna, är däremot inte syftet att rädda virkesvärdet i de träd som finns inne i skyddet. Istället ligger värdet i områdenas variationsrikedom av arter och strukturer. Några av de arter som trivs i de skyddade områdena är naturliga fiender till granbarkborren, t ex styltflugor, parasitsteklar, myrbaggar och hackspettar. Eftersom de lever där granbarkborren lever är detta arter som är beroende av döda och döende granar. Sett till landskapet som helhet kan därför barkborredödade träd i den skyddade skogen bidra till fler naturliga fiender som även minskar granbarkborrens förökningsframgång i omgivande brukad skog.

8. Ska vindfällena i formellt skyddade områden forslas bort med tanke på risk för angrepp av granbarkborre?

Nej, detta eftersom produktionsskogar och skyddade områden har olika syften. I produktionsskogen är det primära syftet att långsiktigt producera virke av god kvalitet. I de skyddade områdena är syftet istället att långsiktigt bevara och utveckla naturvärden och biologisk mångfald. Att syftena är olika innebär också att områdena behöver skötas på olika sätt, och att de får olika funktioner i landskapet. Detta är också bakgrunden till varför det finns andra juridiska förutsättningar i skyddade områden än utanför.

Död ved är en bristvara även i skyddade områden. De äldre vindfällena, där barken lossnat, ska lämnas kvar eftersom de är viktiga för många vedlevande insekter och svampar. Dessutom är de inte längre intressanta för granbarkborre, men kan vara viktiga för granbarkborrens naturliga fiender.

Det är viktigt att det finns områden i landskapet där granbarkborrens naturliga fiender har chans att föröka upp sig. De flesta och viktigaste av dessa (styltflugor, parasitsteklar, myrbaggar) övervintrar som larver och dödas mer effektivt än granbarkborrarna om angripna träd eller vindfällena tas ut på vintern. Merparten av granbarkborrarna övervintrar i marken och de som sitter kvar i barken överlever även om barken fläks av i samband med avverkning och uttransport.

Ofta bör även färskt vindfällena lämnas, men ibland kan det vara motiverat att barka dem för att oskadliggöra dem som yngelmaterial för granbarkborre och därmed minska risken för angrepp i det skyddade området.

9. Ska man behålla, avverka eller oskadliggöra nyligen angripna stående träd i formellt skyddade områden?

Det beror på vilka målsättningar som finns och vilka regler som gäller i det specifika området, till exempel till vilka träd som naturvärdena är knutna, vad som anges i syfte och föreskrifter till naturreservatet och om uttransport kan ske utan att orsaka skada på mark- eller vattenmiljöer.

Om den naturskyddade skogen har en naturlig struktur med blandade trädslag och åldrar gör man troligtvis bäst i att lämna den orörd. Däremot kan det vara befogat att göra liknande åtgärder i ett reservat som i den brukade skogen om i de delar av den skyddade skogen som består av likåldrig granskog.

Innan myndigheterna tar beslut om avverkning av angripna granar bedöms även risken för att åtgärden triggar igång ytterligare angrepp genom att dofterna från de nyligen avverkade granarna lockar till sig fler barkborrar som kan angripa torkstressade träd i närheten, som kan vara särskilt känsliga för angrepp av granbarkborre.

10. Hur ska man agera om man har skog som gränsar till ett formellt skyddat område och upptäcker att det finns angrepp av granbarkborre i det skyddade området?

Om angreppen är i ett naturreservat eller i en nationalpark ska du vända dig till den lokala länsstyrelsen, eller kommunen i det fall det är kommunen som är tillsynsmyndighet för naturreservatet. Om du inte vet vem som är tillsynsmyndighet kan din länsstyrelse hjälpa dig att ta reda på detta. Varje naturreservat/nationalpark har ett områdesspecifikt syfte, med särskilda föreskrifter som beskriver vad som är tillåtet i området och en skötselplan som beskriver hur syftet ska uppnås. Det är utifrån de bestämmelserna länsstyrelsen tar ställning till eventuella åtgärder i enskilda reservat.

På motsvarande sätt får du gärna vända dig till Skogsstyrelsen om din mark angränsar till ett biotopskyddsområde som Skogsstyrelsen beslutat om. Det är Skogsstyrelsen som ansvarar för och beslutar om eventuella vårdåtgärder i biotopskyddsområden. Vilka eventuella vårdåtgärder som beslutas behöver avgöras från fall till fall.

När det gäller barkborreangrepp i naturvårdsavtal ska man som markägare vända sig till den myndighet man tecknat naturvårdsavtalet med. Oftast är det Skogsstyrelsen. Därefter förs ett samråd mellan avtalsparterna där det utifrån miljöbalkens krav, avtalets syfte och avtalspunkter bedöms om åtgärder kan och bör utföras.

11. Min granne har angripen skog i sin nyckelbiotop och jag är rädd att angreppen ska sprida sig till min produktionsskog. Vad kan jag göra åt det?

Det bästa är om du kan ta upp detta med din granne och be hen att kontakta Skogsstyrelsen för samråd kring hur de angripna träden bör hanteras.

12. Vilka lagar och regler gäller för hantering av granbarkborreangrepp i skog med höga naturvärden som inte omfattas av ett formellt skydd?

För områden med höga naturvärden som inte omfattas av något formellt skydd enligt gäller 29 § skogsvårdslagen. Det innebär att stormfällda träd eller träd med andra skador ska tas ut eller oskadliggöras om dessa överstiger en viss volym. Skogsstyrelsen får medge undantag från bestämmelserna men också besluta att råa granar som utsatts för barkborreangrepp inom bekämpningsområdet ska avverkas och forslas ut.

Men parallellt med skogsvårdslagen gäller reglerna i miljöbalken. Dessa står emot varandra och miljöbalkens krav måste tillämpas, dvs bekämpningsåtgärder kan bara utföras om det inte strider mot kraven enligt miljöbalken. I ett område med höga natur- eller kulturmiljövärden, till exempel en nyckelbiotop, eller i ett område som på annat sätt är känsligt, kan även en förhållandevis liten åtgärd innebära en väsentlig ändring av naturmiljön. Därför ska skogsbruksåtgärder som planeras inom sådana områden (vilka ofta avsatts från skogsbruk genom frivilliga avsättningar) anmälas till Skogsstyrelsen för samråd enligt Miljöbalken kap12 § 6.

Med nuvarande mycket svåra skadebild i östra Götaland är det viktigt att bedömningen av lämpligheten av en bekämpningsåtgärd prövas i det enskilda fallet. Vid omfattande skador ska myndigheten alltid överväga att fatta ett beslut om att de skadade träden ska avverkas och forslas ut.